

Лекція 7. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Міжпредметні зв'язки: Зв'язок із елементами знань і умінь таких навчальних дисциплін як макроекономіка та мікроекономіка, європейська інтеграція та глобальні проблеми сучасності, міжнародна економіка, національна економіка.

Мета лекції: розкрити поняття Міжнародного досвіду подолання сучасних екологічних проблем а також міжнародного співробітництва в умовах глобальних змін навколишнього середовища.

Ключові терміни та поняття: міжнародне співробітництво, парадигма розвитку, стратегічні імперативи, зміна якості зростання, задоволення основних потреб людей, збереження і збільшення ресурсної бази, переорієнтація технологій та управління ризиками, процеси прийняття рішень, збалансоване використання природно-ресурсного потенціалу, глобальні зміни, складові сталого розвитку, соціальна сфера, забруднення, забруднюючі речовини, загроза екологічної безпеки.

План лекції

7.1. Міжнародний досвід подолання сучасних екологічних проблем

7.2. Міжнародне співробітництво в умовах глобальних змін навколишнього середовища: історичний аспект

Література використана

1. Аналіз сталого розвитку - глобальний і регіональний контекст : моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. - К. : НТУУ «КПІ», 2010. - Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. - 359 с.
2. Білявський Г. О. Основи екологічних знань : навч. посіб. / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. - К.: Либідь, 2002. - 346 с.
3. Быстряков И. К. Социальные факторы обеспечения эколого ориентированного развития экономики / И. К. Быстряков // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учеб. / под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). - Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. -962 с.
4. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. / Л. С. Гринів. - Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. - 240 с.
5. Декларация Конференции ООН по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 5-16 июня 1972 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/mssian/conferen/humanenv-/declarathenv.html>.
6. Декларация Конференции ООН по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 5-16 июня 1972 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.un.org/mssian/conferen/humanenv-/declarathenv.html>.

7. Закон України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» - Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/laws/-laws/nuclear/92.htm>.

8. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики: Міжнародний документ від 22.06.1962 № 117/ Міжнародна організація праці [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakonl.rada.gov.ua>

9. Медоуз Д. Х. Пределы роста / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рэндерс, В. В. Беренс. - М.: МГУ, 1991. - 207 с.

10. Николайкин Н. И. Экология: учеб. для вузов / Н. И. Николайкин, Н. Е. Николайкина, О. П. Мелехова - М., 2004. - 567 с.

11. Перелет Р. А. Выявление показателей устойчивого развития // Проблемні окружающей среды и природных ресурсов. ВИНТИ - 1995. - № 6.

12. Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 11. - С. 168-173.

13. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова ВР України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

14. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Шевчук В. Я. - К.: Екопринт, 2006. - 200 с.

15. Kates R.W. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. / R. W. Kates, T. M. Parris, A. A. Leiserowitz. - Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Number 3, P. 8 - 21.

Навчальне обладнання: ТЗН, презентація тощо: ноутбук, проектор, мультимедійна презентація.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ ЛЕКЦІЇ

7.1. Міжнародний досвід подолання сучасних екологічних проблем

Сьогодні перед людством постали великі екологічні проблеми. Насамперед, за прогнозами населення світу до 2025 року збільшиться до 9,5 мільярдів чоловік порівняно з 7,2 мільярдами сьогодні. Значними темпами у всьому світі збільшується попит на енергоносії. У країнах Азії та Латинської Америки, які стрімко розвиваються, набувають грандіозних масштабів екологічні проблеми індустріального суспільства, на перший план виходять питання викиду забруднюючих речовин та відходів в землю, повітря і воду. За цих умов особлива громадська увага має приділятися стану навколишнього середовища.

Зауважимо, що під час вивчення проблем екології часто зустрічаються специфічні поняття, які мають в собі такий зміст.

Екологічна безпека - складник національної та транснаціональної безпеки, що гарантує захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та забезпечує необхідні умови для відтворення природних ресурсів шляхом моніторингу та регулювання техногенної діяльності.

Техногенна безпека - складова екологічної безпеки, яка відповідає за наслідки техногенної діяльності.

Екологічна криза - це такий стан взаємовідносин між людиною і природою, що характеризується невідповідністю соціально-економічного розвитку суспільства еколого-ресурсним можливостям біосфери (держави, регіону) та створює реальну загрозу руйнування традиційної системи життєзабезпечення.

Екологічний простір - гранично можлива інтенсивність споживання всіх природних ресурсів, при якій задля наступних поколінь не виникає загрози обмеження інтенсивності споживання цих ресурсів.

Забруднення землі здійснюється за рахунок потрапляння до ґрунту шкідливих токсичних хімічних речовин і відходів, які викидають підприємства, а також через кислотні дощі, побутові відходи населення, неочищені витоки каналізації.

Найбільш суттєвими джерелами забруднення землі є хімічні заводи, вугільні електростанції, нафтопереробні заводи. Негативно впливає і діяльність великих тваринницьких господарств, металургійних комбінатів, пластмасових фабрик, утилізація ядерних відходів. Багато хімічних речовин постійно потрапляють у навколишнє середовище (ґрунт та ґрунтові води) з міських звалищ.

Наразі виробляється велика кількість товарів в упаковках, які потім викидаються через непотрібність, - це їжа, загорнута у паперову та пластикову упаковку, напої в одноразових пляшках або банках, електричні батарейки для стільникових телефонів та приймачів. Зрештою ці предмети вивозяться на звалища. У той же час відходи, які збираються з будинків, офісів і підприємств можуть бути перероблені або спалені на сміттєспалювальних заводах. Проте найчастіше сміття не спалюється і не

переробляється для повторного використання - воно залишається і накопичується на звалищах.

Із зростанням рівня життя мешканці викидають все більше речей, що призводить до збільшення кількості твердих побутових відходів. У зв'язку з цим виникають проблеми виділення значних земельних ділянок для нових звалищ.

Повітря, яким ми дихаємо, на 97 % складається з азоту, кисню, водяних парів та інертних газів. Деякі з них можуть становити небезпеку для людей, рослин і тварин. Є кілька основних типів забруднення повітря, а також відомі негативні наслідки цього забруднення. До них належать смог, кислотні дощі, парниковий ефект і «дірки» в озоновому шарі. Кожне з цих явищ має серйозні наслідки для нашого здоров'я і благополуччя, а також для всього навколишнього середовища. Одним із видів забруднення повітря є вивільнення частинок в повітрі внаслідок спалювання палива для отримання енергії. Цей тип забруднення іноді називають «чорним вуглецем». Вихлопи від спалювання палива в автомобілях, будинках, а також підприємств є одним з основних джерел забруднення повітря.

Інший тип забруднення повітря - це вивільнення шкідливих газів, таких як двоокис сірки, двоокис вуглецю й оксидів азоту. Під час знаходження в атмосфері вони можуть брати участь у подальших хімічних реакціях, утворюючи смог і кислотні дощі. Також необхідно враховувати фактор забруднення в наших будинках, офісах і навчальних закладах. Деякі з цих шкідливих речовин можуть бути утворені внаслідок побутових дій, таких як куріння і приготування їжі.

Наслідки для людського здоров'я від забруднення повітря можуть мати як короткостроковий, так і довгостроковий характер. Рівень чутливості до забруднювачів та реакція на них у різних груп осіб відмінні. Найчастіше страждають від забруднення повітря по-різному. Деякі люди більш чутливі до забруднювачів, ніж інші. Особливо часто страждають від наслідків забруднення повітря маленькі діти і літні люди. Присутність шкідливих сполук у повітрі також може сильніше позначатися на особах з проблемами зі здоров'ям, такими як астма, хвороби серця і легенів. Ступінь шкоди від забруднення атмосфери для людини зазвичай залежить від загального впливу вражаючих хімічних речовин, тобто потрібно зважати на тривалість впливу та концентрації хімічних речовин.

Приклади короткострокових ефектів включають подразнення очей, носа, горла та інфекції верхніх дихальних шляхів, такі як бронхіт та пневмонія. Інші симптоми можуть включати головний біль, нудоту й алергічні реакції. Через короткострокове забруднення повітря може погіршитися стан осіб, хворих на астму. Довгострокові наслідки для здоров'я можуть включати хронічні респіраторні захворювання, рак легенів, хвороби серця і навіть пошкодження мозку, нервів, печінки або нирок. Шкідливі речовини із забрудненого повітря постійно впливають на легені дітей і можуть посилити або ускладнити захворювання у літніх людей.

Більшість людей проживають 80-90 % свого життя в приміщенні. Ми працюємо, їмо, п'ємо і спимо в закритому просторі, де циркуляція повітря може бути обмежена.

Через це деякі експерти вважають, що люди більше страждають від шкідливих речовин вдома і на роботі, а не на відкритому повітрі. Джерелами забруднення повітря всередині будівель є: тютюновий дим, кулінарні пристрої та нагрівальні прилади, пари з будівельних матеріалів, фарби, меблі тощо. За оцінками експертів концентрація небезпечних сполук в приміщеннях є на 25-62 % вищою, ніж за їхніми межами.

Наслідком забруднення атмосферного повітря є кислотні дощі. Вплив останніх на навколишнє середовище може бути дуже вагомим. Кислотні дощі пошкоджують рослини, знищуючи їхнє листя, отруюють ґрунт, змінюють хімічний склад озер і струмків, становлять смертельну загрозу для дерев, риби та диких тварин.

Смог є одним із видів великомасштабного забруднення атмосферного повітря. Це обумовлено, насамперед, зростанням автомобільних вихлопних газів і промислових викидів. Більшість із городян страждає від наслідків смогу, особливо в теплу пору року. Для кожного міста точні причини забруднення можуть бути різними. Залежно від географічного положення, температури, вітру і погодних факторів забруднення поширюється по-різному.

Першим кроком до ліквідації забруднення повітря є оцінка концентрації забруднювачів. На підставі такої оцінки дослідники розробили стандарти для вимірювання типу і кількості найбільш серйозних забруднювачів повітря. Як тільки рівні шкідливих речовин встановлені, можна вживати заходів щодо зменшення даних показників. Це досягається шляхом регулювання антропогенного забруднення через законодавчі механізми. Багато країн встановили контроль над шкідливими викидами для транспорту і промисловості задля збереження навколишнього середовища. З метою реалізації даного плану працюють різні координуючі агентства. Слід підкреслити, що ключем до боротьби із впливом забруднення повітря всередині приміщень є достатнє вентилявання. Для цього повітряний потік повинен регулюватися як вдома, так і на роботі.

Одним з найбільш небезпечних забруднювачів повітря є сигаретний дим. Зменшення рівня куріння серед населення є важливим чинником охорони природи. Вирішенню даного завдання має посприяти кожен громадянин аби гарантувати здорове навколишнє середовище для нас і наших дітей.

Велику небезпеку для суспільства становить забруднення води, оскільки воно суттєво впливає на всю екосистему. Якість питної води залежить від функціонування сільського господарства, промисловості, транспорту і домогосподарств. Забруднення даного ресурсу може призвести до серйозного пошкодження системи водопостачання. Руйнування джерел питної води зазвичай вимагає проведення трудомістких і дорогих очисних робіт.

Як відстежують забруднення води? Фахівці зазвичай проводять відповідні випробування на забруднення водоймищ. Для цього регулярно беруть зразки води, що тестуються та аналізуються в лабораторії. Іноді в якості зразка використовують рибу, характеристики якої дають інформацію про тип забруднення. Для створення моделей безпеки у воді використовуються іноді комп'ютерні програми.

Існують різні види забруднень. Перший вид - це мікроорганізми, які стимулюють хвороби. До них належать бактерії, віруси та одноклітинні, що знаходяться в каналізації та відходах. До другого виду забруднення належать бактерії, що споживають кисень. Внаслідок цього кисень зникає з води й усі організми гинуть через його брак. Третій вид охоплює неорганічні забруднення, розчинні у воді, наприклад кислоти, солі і метали. У випадку великої концентрації цих сполук у воді вона не може бути використана для пиття та рослинність у ній вимирає.

Такі речовини, як нітрати і фосфати, стимулюють ріст водної рослинності, яка має властивість поглинати в себе весь кисень водоймищ. Цей процес обумовлює кисневий голод у риби, що призводить до її вимирання.

Такі органічні речовини, як масло, пластик і пестициди, можуть сильно забруднювати воду. До того ж вони шкідливі для людей, тварин і рослинності у воді.

Найнебезпечнішим видом забруднення є осади. Осад у водоймищах поглинає світло. Радіоактивні речовини, які розчиняються у воді, можуть викликати у людей рак або інші важкі генетичні захворювання.

Гній, який використовується для сільського господарства, дуже шкідливий для підземних вод. Нафтовий танкер, який втрачає масло, також є забруднювачем. Псування води спричиняють також гази, які викидають промислові підприємства і транспортні засоби. Вони проникають в землю, а далі в ґрунтові води. Кислотні дощі (або, точніше, кислотні опади) мають місце в разі викидів в атмосферу діоксину сірки і оксидів азоту. Як наслідок, відбуваються хімічні перетворення і поглинання крапель води в хмарах. Такі крапельки потім падають на землю у вигляді дощу, снігу, або дощу зі снігом. Це може збільшити кислотність ґрунту, а також вплинути на хімічний баланс озер і струмків. Емісія діоксину сірки, оксидів азоту і аміаку сприяє формуванню в повітрі кислот (азотної і сірчаної кислот), які через мокрі опади (наприклад, дощ, сніг і град) або сухі опади (наприклад, гази) забруднюють воду.

Екологічні проблеми, пов'язані з господарською діяльністю людини, загострюються і набувають всесвітнього масштабу. Яскравим прикладом цього є зміна клімату, пошкодження озонового шару і скорочення площ лісів. До того ж треба враховувати і триваюче погіршення економічного і соціального становища в багатьох країнах. Сьогодні перед суспільством постає першочергова проблема розвитку і захисту навколишнього середовища спільним зусиллям всіх країн.

Існування спільного інтересу вже давно стало основною рушійною силою у розвитку міжнародної співпраці. Саме потреба в його правовому прояві зумовила укладання значної кількості багатосторонніх міжнародних договорів, що регулюють різні напрямки співробітництва між державами щодо екологічних проблем. Осмислення важливості життєвих екологічних цінностей розширює поняття спільного інтересу. Проте необхідно констатувати, що світова спільнота ще не прийшла до розуміння проблем глобального навколишнього середовища як концентрованого вираження спільних інтересів.

Актуальність і гострота проблеми оцінюються по-різному в промислово розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Переконливі оцінки глобальних екологічних загроз як важливих суспільних проблем, перш за все, розповсюдилися в розвинених країнах. Останнім часом стало очевидним, що екологічні катастрофи можуть траплятися також в багатьох країнах, що розвиваються.

Водночас, з'явилися реалістичні політичні можливості для зближення позицій різних груп країн у цьому питанні через оцінки й розуміння екологічних проблем та життєву необхідність глобального консенсусу, заснованого на спільному екологічному інтересі.

Прикладом можуть слугувати погляди на екологічні проблеми, продемонстровані урядовими лідерами на зустрічі в Парижі «Великої сімки» (липень 1989 року). У Декларації про відносини Сходу і Заходу, прийнятій на цій зустрічі, можна побачити сприятливі перспективи для співпраці в галузі охорони навколишнього середовища.

Слід відзначити, що розвиток співпраці різних країн у сфері подолання планетарних екологічних проблем спричинив появу в економіко-правовій науці нового категоріального поняття «спільний інтерес».

Поняття «спільний інтерес» має принаймні два важливих аспекти: просторовий і тимчасовий. Просторовий аспект означає, що спільна діяльність у цій справі передбачає співробітництво всіх держав в інтересах всього міжнародного співтовариства. Часовий аспект асоціюється з довгостроковими наслідками від великих екологічних проблем, які впливають на права і обов'язки не тільки нинішніх, а й майбутніх поколінь. Вочевидь, що через складну взаємодію природних факторів навколишнього середовища перехід від причини до наслідку багатьох видів людської діяльності займає тривалий проміжок часу. Наприклад, повний прояв причинно-наслідкового зв'язку між викидами хлору і руйнуванням озонового шару, або між викидами парникових газів і глобальним потеплінням може зайняти кілька поколінь. Обидві сторони одного і того «спільного інтересу» концепції простежуються в галузі екологічного права, а також в різних резолюціях і деклараціях Генеральної Асамблеї ООН.

Ще одним аспектом «спільного інтересу» є соціальний вимір. **Спільний інтерес** передбачає участь усіх структур і верств суспільства в процесі боротьби з глобальними екологічними загрозами, тобто законодавчі, судові та урядові органи разом з приватним бізнесом, неурядовими організаціями та групами громадян. Це відносно нове явище проявляється через «зелений рух», комплексні природоохоронні стратегії, введені урядами і навіть ринковими силами, але у будь-якому разі необхідна підтримка правовими гарантіями.

У грудні 1988 року у резолюції 43/53 Генеральної Асамблеї ООН безпосередньо вказується, що зміна клімату є спільним завданням людства. У доповіді зборів правових і політичних експертів (1989 р., Оттава) була зроблена спроба переформулювати цю концепцію, визначивши атмосферу як «спільний ресурс життєво важливого інтересу для людства».

У серпні 1990 року на четвертій сесії Міжурядової групи експертів зі зміни клімату було прийнято рекомендації з розробки Міжнародної конвенції про глобальну зміну клімату. У рекомендаціях підкреслюється, що «Конвенція повинна визнати зміни клімату як спільний інтерес людства». Більш широке застосування такого нового поняття, як «спільний інтерес людства» з боку світової спільноти, без сумніву, в довгостроковій перспективі може застосовуватися для розв'язання широкого спектру глобальних екологічних питань.

Соціально-психологічні чинники, які штовхають світову громадськість до створення режиму екологічної безпеки, проявляються, насамперед, у зростанні обізнаності громадськості в цій галузі.

Важливо, що підхід до екологічної безпеки обговорюють сьогодні не тільки вчені, але й дипломати. Шведський дипломат Ларс Бьєркбом зробив цікавий аналіз слабких і сильних сторін концепції екологічної безпеки методиками, застосовуваними щодо повсякденної політики. З посиланням на численні факти він вказав на ризики для міжнародної безпеки від триваючої деградації навколишнього середовища і нестійкого використання живих природних ресурсів. Також дипломат підкреслив, що зміст поняття «безпека» не обмежується тільки військовою безпекою, а зростаючий дисбаланс між людиною і природою загрожує благополуччю і, отже, безпеці всіх держав.

Взаємопов'язаність економічних та екологічних факторів у концепції безпеки очевидна. Неefективні функціонування економіки призводять до високого рівня забруднення та хижацької експлуатації природних багатств. Крім того, екологічна безпека може слугувати інструментом для вирішення складних економічних та політичних проблем.

Потрібно відзначити, що екологічну безпеку можна розглядати у трьох варіаціях. Перша з них пов'язана з екологічною загрозою політичної та економічної стабільності. Другий підхід заснований на припущенні, що міждержавні суперечки через транскордонне забруднення або зловживання правом користуватися спільними природними ресурсами можуть перерости у військові конфлікти. Третя варіація ґрунтується на припущенні, що екологічні дисбаланси можуть призвести до серйозного порушення основних природних процесів, які необхідні для існування людини на планеті.

Перші дві варіації, передусім, виявляються у національному та регіональному масштабі. Остання і найсерйозніша з них має глобальні наслідки. Кращим доступним прикладом третьої варіації екологічної безпеки є глобальна зміна клімату.

7.2. Міжнародне співробітництво в умовах глобальних змін навколишнього середовища: історичний аспект

На рубежі ХХ-ХХІ ст. стало очевидним, що суперечності між наростаючими потребами суспільства і порівняно обмеженими можливостями біосфери ставлять під загрозу подальше існування не тільки окремих видів флори і фауни Землі, а й самої

людини. Невипадково тому питання еколого-безпечного розвитку людства вийшло на передній край наукового пошуку, суспільної свідомості в цілому.

Важливим показником рівня осмислення даної проблематики стала прийнята на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку стратегія (концепція) переходу сучасного суспільства до сталого розвитку. У цій концепції йдеться про нову модель економічного розвитку, відповідно реаліям глобалізованої економіки початку третього тисячоліття.

Сталий розвиток - загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Сталий розвиток - це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибирати найбільш оптимальний.

Сталий розвиток включає два ключових поняття: поняття загальних потреб, зокрема потреб найбільш вразливих верств населення, які повинні стати предметом першочергового пріоритету, і поняття обмежень, зумовлених станом технологій, організацією суспільства і здатністю навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби.

У концепції наголошується, що необхідність у новій парадигмі розвитку людства викликана тим, що сучасні техніка й технології, які ґрунтуються здебільшого на рекомендаціях і розробках класичної, рідше неокласичної науки, спричинили кризову ситуацію, в якій під загрозою опинилося саме існування людства. Сталий розвиток цивілізації можливий тільки шляхом включення механізмів управління, що базуються на раціональній складовій і формуються за сприянням високоосвіченого та високоінтелектуального прошарку суспільства.

Зміна ціннісно-мотиваційних настанов у свідомості людини, формування нової моральності повинні сприяти розумінню необхідності переходу до нових орієнтирів розвитку. Зрештою, мова йде про необхідність радикальної зміни самої людини. Внаслідок цього раціональне природокористування, збереження навколишнього екосередовища стає необхідною складовою концепції сталого розвитку.

Історія міждержавного співробітництва з охорони навколишнього природного середовища займає одне з важливих місць у зовнішньополітичному курсі багатьох держав. Перші міжнародні документи з охорони навколишнього середовища були прийняті ще наприкінці XIX століття. Так, у 1868 році у Відні було прийнято Першу Міжнародну угоду про захист птахів у сільському та лісовому господарстві. Пізніше, у 1875 році, Австро-Угорщина та Італія прийняли Декларацію про охорону птахів.

Протягом XVIII-XIX століть інтенсивно розробляються заходи щодо збереження окремих видів фауни. У 1886 році укладено договір про регулювання лову лососів в басейні річки Рейн, а в 1893-1894 рр. Росією, Англією, США і Японією укладено угоду про заборону вилову морських котиків у Тихому океані.

Робота по збереженню навколишнього середовища особливо активізувалась на початку ХХ століття. У 1900 році було прийнято Міжнародну угоду зі збереження флори в Африці. У 1902 році в Парижі 11 європейськими країнами була укладена перша Міжнародна конвенція з охорони птахів, корисних для сільського господарства. На жаль, ця конвенція давала дозвіл на знищення деяких видів «шкідливих» птахів, тому в 1950 році була замінена іншою конвенцією про охорону всіх видів птахів.

У 1913 році в Швейцарії (м. Берн) пройшла Перша міжнародна конференція з захисту природи, яку провели фахівці та науковці з 18 країн світу. На ній була висловлена стурбованість щодо стану екології у світі і сформульовані пропозиції про необхідність співробітництва держав у цій галузі, проте конкретного документа прийнято не було. У 1922 році була створена Міжнародна рада охорони птахів, яка прийняла «Декларацію принципів з охорони птахів».

На рубежі ХХ століття було порівняно мало багатосторонніх або двосторонніх міжнародних природоохоронних угод. Міжнародне екологічне право ґрунтувалось на принципах необмеженого національного суверенітету над природними ресурсами і абсолютній свободі морів за межами трьохмильної територіальної межі. У таких міжнародних угодах в основному розглядалися питання, що стосувалися граничних вод, навігації та прав на рибну ловлю вздовж загальних водних шляхів, зокрема річки Рейн та інших європейських вод. Варто зауважити, однак, що в статті IV Договору про прикордонні води (США - Великобританія, 1909 р.) зазначалось, що вода «не може бути забруднена по обидва боки».

Так, наприклад, арбітражний суд, що розглядав спір між Канадою та Сполученими Штатами, підтвердив відповідальність Канади за заподіяну шкоду від діяльності мідеплавильного заводу, викиди парів з якого поширились на штат Вашингтон. Текст рішення третейського суду часто цитувався як підтвердження принципу, що держава несе відповідальність за нанесення шкоди навколишньому середовищу закордонних країн.

В 1930 - 1940 роках були визнані угоди (СІЛА - Великобританія) з захисту фауни та флори. Ці угоди включали Лондонську конвенцію 1933 р. про збереження фауни і флори в їхньому природному стані (зосереджених, головним чином, в Африці) і Вашингтонську конвенцію 1940 р. про захист природи.

Після Другої світової війни, у 1948 році, у м. Фонтенбло (Франція) був організований Союз із захисту природи, який отримав статус міжнародного. Основна увага цієї організації була спрямована на збереження і раціональне використання природних ресурсів (у 1965 році він був перейменований в Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів (МСОП). Зусиллями цієї організації було підготовлено і видано Міжнародну Червону книгу. Першого грудня 1959 р. у Вашингтоні підписано Договір про Антарктиду - континент оголошувався загальним надбанням людства і на ньому було заборонено проводити будь-які дії військового характеру.

Найбільшу кількість міжнародних природоохоронних документів було прийнято, починаючи з другої половини ХХ століття. Найважливіші з них - програма ООН

«Людина і біосфера» (1968 р.), Програма з навколишнього середовища (1972 р.), Європейська угода про збереження тваринного і рослинного світу та природних біотопів (1979 р.), Всесвітня хартія охорони природи і Хартія морів, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН в 1982 році, Конвенція з захисту клімату (1984 р.), Європейська хартія про довкілля і здоров'я (1990 р.), XII сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО 18 грудня 1962 року прийнята резолюція «Економічний розвиток і охорона природних ресурсів», де закладена концепція органічного поєднання охорони природи і економічного розвитку. У резолюції зазначалося, що природоохоронні заходи повинні проводитися завчасно або принаймні одночасно з економічним розвитком на основі національного законодавства держав і міжнародного права.

Безумовно, одним із найважливіших документів міжнародних природоохоронних відносин є Всесвітня хартія охорони природи, яка не тільки проголосила право всіх форм життя на виживання, але і юридично закріпила його захист. Вона є своєрідною декларацією про навколишнє середовище, що оточує людину. Важливими документами міжнародного екологічного співробітництва є також Конвенція про зміну клімату, Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція про боротьбу з опустелюванням.

Логічним завершальним етапом міжнародного співробітництва в галузі охорони природи стала розробка та прийняття «Концепції сталого розвитку».

Завершення формування Концепції було здійснено у доповідях Римського клубу (70-80-ті рр.), Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (Комісії Брундтланда) у 1987 р. і на підставі рішень Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулась в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. На цій конференції були прийняті основоположні документи в галузі сталого розвитку (серед них «Порядок денний на XXI століття», що становить всеосяжний план глобальних дій у всіх галузях сталого розвитку), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (ВССР) у Йоганнесбурзі (26 серпня - 4 вересня 2002 р.) і до сьогоднішніх днів.

Для досягнення сталого розвитку необхідний комплексний підхід, тобто слід враховувати не тільки його екологічні чинники, а й соціальні та економічні аспекти. Наразі тільки в межах ООН розроблений універсальний механізм узгодження рішень держав, що входять до складу цієї організації, його і необхідно використовувати для переходу до сталого розвитку. Аби повною мірою підтримати втілення в життя в світовому масштабі «Порядку денного на XXI століття», Генеральна Асамблея ООН заснувала в 1992 році Комісію зі сталого розвитку, за підсумками роботи якої були прийняті важливі рішення: так, наприклад, на 11-й сесії, що пройшла в Нью-Йорку з 28 квітня до 9 травня 2003 року була прийнята тематична програма роботи в галузі забезпечення сталого розвитку на період до 2017 року, заснована на дворічних «циклах виконання» окремих завдань; також у 1996 році Комісією були опубліковані індикатори сталого розвитку, за допомогою яких держави зможуть визначити відповідно свій рівень і розпочати поетапне вирішення проблем, що забезпечить перехід до сталого розвитку.

Сталий розвиток людства передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку. У «Порядку денному на ХХІ століття» розглядаються ті фактори, які викликають навантаження на навколишнє середовище. До них належать: бідність; зовнішній борг країн, що розвиваються; структура виробництва та споживання, які не відповідають концепції сталого розвитку; демографічний вибух тощо. Крім того, у документі звернуто увагу на глобальні екологічні проблеми: знищення лісів, виснаження родючих ґрунтів, опустелювання нових територій. Розкрито заходи, що запобігають забрудненню повітря та води, знищенню рибних ресурсів, сприяють безпечному поводженню з токсичними та радіоактивними відходами.

Ефективному розвитку природоохоронного співробітництва сприяло проведення міжнародних форумів, зокрема, поворотним пунктом в екологічній політиці держав і міжнародного співтовариства стала Стокгольмська конференція ООН із навколишнього середовища. На ній було прийнято 2 основних документа: Декларацію принципів, що включала 26 принципів, в яких відображалось відношення світової спільноти до проблем навколишнього середовища на даний час і на майбутнє, і «План заходів», який містив 109 пунктів, де викладено рішення з організаційних, економічних та політичних питань охорони навколишнього середовища та взаємин держав і міжнародних організацій.

Наприкінці 1960-х років відбулося значне збільшення кількості багатосторонніх міжнародних природоохоронних угод. Були проведені переговори, що стосуються цивільної відповідальності за шкоду від масляних забруднень, а також контролю за нафтозабрудненням в Північному морі. В 1968 році було укладено Африканську конвенцію про охорону природи і природних ресурсів.

З 1970 року були укладені сотні міжнародних природоохоронних угод. На цей час існує більше 870 міжнародно-правових документів, які мають одне або кілька положень, що стосуються навколишнього середовища. Дія цих документів поширюється не лише на держави, але і на корпорації, міжурядові та неурядові організації і приватних осіб.

У міжнародному співтоваристві зростає усвідомлення того, що настав час не тільки для моніторингу та дослідження екологічних ризиків, а й для скорочення викидів забруднюючих речовин. Прикладом цього є протокол про транскордонне забруднення повітря сіркою, що вимагає 30-відсоткового скорочення щорічних викидів сірки на національному рівні або їх транскордонних потоків не пізніше 1993 року, і Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар. Подібне акцентування на запобіганні забрудненням, ймовірно, і надалі матиме місце.

Збільшення кількості міжнародних угод, укладених тільки за останні роки, ілюструє надзвичайну швидкість, з якою формується міжнародне екологічне право. До останніх угод можна зарахувати Віденську конвенцію про захист озонового шару, яка забезпечує правову основу для охорони озонового шару, але, насамперед, закликає до проведення досліджень, моніторингу й обміну інформацією; Монреальський протокол

про речовини, що руйнують озоновий шар, Протокол з охорони навколишнього середовища (із додатками) до Договору про Антарктику; Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням; Лондонські керівні принципи обміну інформацією про хімічні речовини в міжнародній торгівлі; дві конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію і про допомогу в разі ядерної або радіаційної аварії.

У цей період набули поширення також двосторонні угоди. Існують і наочні приклади даного явища в регіонах Північної Америки. Так, Сполучені Штати підписали двосторонні угоди з перевезення небезпечних відходів з Канадою та Мексикою. А у Латинській Америці Бразилія і Аргентина уклали угоду, яка передбачає консультації у випадку ядерних аварій в обох країнах.

Багато з цих угод вважалися неможливими десять років тому. Положення, що містяться в нових угодах, зазвичай, більш жорсткі, ніж у попередніх, діапазон предмета обговорення ширше, а положення, що стосуються їхнього здійснення, складніші.

Багато країн лише нещодавно дійшли згоди у питаннях про рамкові конвенції щодо зміни клімату, охорони лісів та угоди біологічного характеру, про морське перевезення небезпечних і шкідливих речовин, а також щодо протоколу про відповідальність до Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів.

У нових міжнародних конвенціях висувуються все жорсткіші вимоги щодо діяльності та задач країн у даній сфері. Часто це може приймати форму рамкової конвенції, а потім протоколів, які передбачають детальні зобов'язання.

Крім того, буде підвищена увага до контролю за дотриманням конвенцій. Роль неурядових організацій у переговорах та укладенні угод зросла і, ймовірно, зростатиме надалі.

За визначенням фахівців сьогодні наше навколишнє середовище переживає глобальні екологічні зміни. Для цих змін притаманні такі особливості:

- Відбувається суттєве транскордонне забруднення повітря, морського середовища, виснаження озонового шару, глобальна зміна клімату. Існують постійні загрози для людського життя внаслідок руйнування біосфери.
- Глобальні зміни навколишнього середовища складні і внутрішньо пов'язані між собою. Наприклад, планетарна зміна клімату пов'язана зі збезлісенням тропічних лісів, опустелюванням, виснаженням озонового шару та вимиранням деяких видів фауни і флори, від яких залежить життя людини.
- Одним з аспектів глобальної зміни навколишнього середовища є планетарна зміна клімату, обумовлена діяльністю людини - споживанням енергії та промисловим і сільськогосподарським виробництвом. Стає надзвичайно важко знайти компроміс між економічним розвитком і охороною навколишнього середовища.
- Глобальні екологічні зміни є прикладом хибності композиції. Наприклад, у той час як збезлісення тропічного лісу вигідно для певного сектору економіки або для певної країни, його загальний ефект загрожує всій землі і людству, адже

призводить до глобального потепління, небезпечного для всієї екосистеми.

- Наслідки глобальної зміни навколишнього середовища є незворотними, їх практично неможливо усунути, як приклад: вимирання видів, руйнування озонового шару і зміну клімату. Навіть якщо їхнє успішне відновлення і ймовірно, воно вимагає значного часу і може спричинити приголомшливі витрати.
- Наслідки глобальної зміни навколишнього середовища, наприклад, руйнування озонового шару та зміни клімату, поширюються по всьому світу. Тому не можна застосовувати традиційні принципи державної відповідальності. Слід більше зважати на принципи запобігання наслідкам та пом'якшення їх.
- Наслідки планетарної зміни навколишнього середовища загрожують збільшенням розриву між багатими індустріальними державами і країнами, що розвиваються. У той час як перші з їхніми технічними та економічними можливостями можуть дозволити собі адаптуватися до змін, останні не можуть покладатися на свої ресурси.
- Наукова невизначеність є істотним чинником у глобальних екологічних змінах. Наприклад, у разі зміни клімату фактичний рівень впливу парникових газів на збільшення температури повітря і ступінь та наслідки парникового ефекту ще точно невідомі.
- У зв'язку з наслідками глобальної зміни навколишнього середовища необхідно вживати попереджуючих заходів щодо вирішення вказаних проблем.

Якщо ми помножимо прогнози зі зростання населення на істотно вищий рівень життя, то вимоги до навколишнього середовища в найближчі десятиліття суттєво збільшаться.

Показово, що загальний обсяг потреб в енергії промислово розвинених країн за останні 15 років збільшилися майже на 30 %. Переважну кількість енергії у світі, як і раніше, отримують спалюванням викопного палива, що є основним чинником глобального потепління. Щорічні викиди вуглекислого газу від викопного палива за останні 25 років збільшилися у два рази.

Крім того, випуск озоноруйнуючих хлорфтор вуглеводнів, яких практично не існувало до Другої світової війни, збільшився з 35 млн кг в 1950 році до 506 млн кг в 1970 році і до 707 млн кг до 1990 року. Викиди, пов'язані з діяльністю людини, мають аналогічні показники зростання.

Зрошувані угіддя для вирощування сільськогосподарських культур, на частку яких припадає близько 17 % землі і третина світового урожаю, заболочуються і засолюються. Вирубка лісів, втрата біологічного різноманіття та ерозія ґрунту значно збільшилися.

Прісна вода продовжує залишатися критичним ресурсом. На додаток до проблем якості поверхневих вод виникли побоювання за ресурси підземних вод. Так, через пестициди, використання яких подвоїлося в США, починаючи з 1961 року, виник ризик катастрофічного забруднення ґрунтових вод у 40 із 50 штатів цієї країни. Пестициди використовуються у всьому світі і їхнє застосування часто є нерегульованим та незадовільно контролюється.

Сільськогосподарське використання хімічних речовин також значно зросло, що призвело до збільшення стоків і забруднення озер, струмків і підземних вод. У той час як відкриті океани залишаються відносно «недоторканими» для діяльності людства, на прибережні зони океанів, найбільш біологічно продуктивні райони, серйозним чином діє зростання населення. Крім того, є свідчення, що ми, можливо, досягаємо межі виробничих потужностей морів.

У минулому забруднення і деградація навколишнього середовища були зосереджені здебільшого на місцевому рівні і, отже, їхні наслідки були обмежені. Ураховуючи все більш глобальний масштаб деградації навколишнього середовища і постійно зростаючого обсягу забруднюючих речовин, що надходять у навколишнє середовище, їхній вплив в наш час відчувається на регіональному і планетарному рівнях. Крім того, розмах і незворотний характер деяких глобальних змін може вплинути на благополуччя майбутніх поколінь.